

RESSENYA A ABEL SOLER, *EL CORSARI JAUME DE VILARAGUT I LA DONZELLA CARMESINA. EL CAVALLER QUE INSPIRÀ EL TIRANT LO BLANC*, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM, VALÈNCIA, 2013, 2 vols., 981 pp., ISBN: 978-84-7822-639-9

REVIEW TO ABEL SOLER, *EL CORSARI JAUME DE VILARAGUT I LA DONZELLA CARMESINA. EL CAVALLER QUE INSPIRÀ EL TIRANT LO BLANC*, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM, VALÈNCIA, 2013, 2 vols., 981 pp., ISBN: 978-84-7822-639-9

ANTON M. ESPADALER
anton.espadaler@gmail.com

Universitat de Barcelona

Sempre ha interessat els lectors conèixer d'on poden haver tret els escriptors els seus estímuls. Quan el protagonista d'una novel·la del segle XV duu una vida aventurera guiada per un principi d'acceptable versemblança, i recorre gairebé tot el món aleshores conegut, i recull notícies d'una mica més enllà i tot, com és el cas de qui parla per primer cop en la ficció occidental de regnes subsaharians identificables, que ja és anar lluny, hom se sent espontàniament interpel·lat, i és lògic que tracti d'investigar tot el que pugui sobre les vivències d'aquest escriptor. Quan resulta a més que l'escriptor en qüestió ha conegut una existència prou atzarosa que el pot convertir en personatge

de ficció, i prop seu pul·lulen personatges amb biografies igualment atractives, encara és més fàcil sentir la crida de voler saber fins a quin punt aquest ambient tan agitat ha pogut contribuir a alimentar la imaginació de qui un dia decideix agafar la ploma.

És perfectament comprensible, doncs, que Abel Soler, historiador d'ofici, i que coneix bé el funcionament de la València medieval, hagi sentit aquesta veu, i s'hagi interrogat sobre la matèria primera amb què Joanot Martorell va construir el *Tirant lo Blanc*, partint del principi que no hi ha matèria més valuosa que la que es té a mà, a la mateixa València, i en els seus veïns, més que més si aquests porten alguna història sota el braç. (Val a dir que no només a València podia hom trobar cavallers amb un passat mogut: Torró ha suggerit Bernat de Requesens, germà d'un amic de Martorell, el governador Galceran). I un dels veïns amb un currículum més aventurer era Jacme de Vilaragut, sobre qui la crítica, sobretot Martí de Riquer, ja havia cridat l'atenció, en considerar-lo idoni per a informar a Martorell de certes qüestions que apareixen en una novel·la, en la qual es dona per descomptat que és plena de picades d'ull als seus immediats contemporanis. I en fer-ho, Soler fa un pas més, que és el que justifica el seu llibre, car el converteix en el cavaller que inspirà el *Tirant lo Blanc*, que en força pàgines és tan com dir que el *Tirant* por llegir-se com la biografia, no gaire camuflada, d'aquest cavaller valencià.

La vida i aventures de Jacme de Vilaragut és traçada en les sis-cents primeres pàgines. El retrat que en surt és en bona part el d'un sector de la noblesa valenciana que malda per subsistir entre la pressió reial i la voluntat de ciutadans i pagesos de deixar de sentir-se collats per l'antic feudalisme. Un grup al qual pertanyia el mateix Martorell, el qual, no hi ha dubte, porta a la ficció, la sensibilitat d'aquesta noblesa que a mesura que passen els anys veu com va perdent poder. Hom assisteix a rivalitats familiars i de veïnatge, a debats i enteses entre famílies orgulloses del seu passat però incòmodes amb el futur, a problemes econòmic-jurídics que les armes no poden resoldre, a qüestions d'honor diverses amb els Vilaragut en primer terme, els grans noms de l'aristocràcia valenciana en segon terme, i la política de la Corona d'Aragó, i del regne de València en particular, a gran i petita escala, com a teló de fons. I hom es convenç que Jacme de Vilaragut, cavaller, corsari, pirata, navegant, gentilhome, mig croat, aventurer amb cadenes i sense, caràcter fort i sovint més que desagradable, amb més d'un casament a l'esquena, i fills bastards lluny de casa als quals distingeix amb noms tan sensacionals com Diomedes, bé és algú digne d'una biografia –com Jacques de Lalaing, Boucicaut o Pero Niño–, i fins i tot digne de ser el referent essencial d'una fabulació.

La fabulació segons Soler és el *Tirant*. I a demostrar el vincle entre el seu patrocinat i la novel·la de Martorell dedica la part final del seu estudi. Mentrestant ha tractat d'avesar el lector a sentir propers els noms i les aventures de Tirant amb els corresponents de Vilaragut. Mitjançant l'aplicació de frases del *Tirant* a Vilaragut, per exemple. O ja més directament, relacionant aspectes importants de la novel·la –fonts, episodis– amb la carrera de Vilaragut.

Així, per exemple, s'afirma que «tenim clara constància que Jacmot de Vilaragut havia gaudit amb entusiasme, en els anys d'infantesa i joventut, de lectures com ara les *Històries troianes* i la *Vulgata* artúrica, que tant influïren en la dedicació literària del seu amic Martorell» (I, 77). Aquesta afirmació remet a la n. 224, en la qual se cita un article sobre les *Històries troianes* de Joan Perujo, i un altre de Glòria Sabaté i Lourdes Soriano sobre la matèria de Bretanya al *Tirant lo Blanc*. Hom es demana quina és la funció d'aquesta cita, perquè es dona la curiosa circumstància que ni l'article de Perujo, ni el de Sabaté i Soriano diuen res, absolutament res de res, de Jacme de Vilaragut.

Tirant lo Blanc, com tothom sap, pertany al llinatge de Roca Salada, i Martorell afirma que el nom prové de la primera empresa de la seva nissaga, que consistí justament a prendre un castell, que «stava sobre una gran roca qui era tota de bona sal e lo castell fon edificat sobre aquesta roca», proesa que fou obra de dos germans: Uterpandragó, pare del rei Artús, i un innominat futur duc de Bretanya. Com que els Vilaragut –Jacme i el seu germà Antoni- participaren en la presa del castell d'Ischia, que és edificat sobre una roca, lleugerament separada de terra, hom en dedueix que la Roca Salada és la Roca d'Ischia i que el llinatge de Tirant és en filigrana el dels Vilaragut. Per demostrar que la Roca pot ser salada, s'apunta en la n. 373 que a l'illa hi ha unes salines a Forio, obviant que Forio és exactament a l'altra punta de l'illa, i que l'estructura volcànica de la Roca d'Ischia –la mateixa pedra amb què es fan les llambordes- no invita a passar-hi la llengua per comprovar si és «de bona sal».

Vilaragut va passar bona part de la seva vida al mar, i d'aquí es dedueix que podia facilitar a Martorell bona informació sobre termes tècnics –així com el seu germà Guillem Martorell-, i sobre altres afers nàutics que es traduirien en «el seu extraordinari domini de l'estratègia i l'estratagema militar més pròpies d'un pirata que no d'un cavaller de terra ferma com era ell» (I: 119, n. 370). És una possibilitat que no cal descartar, en efecte. Ara bé, abans sostenir-ho hauria estat convenient haver donat un cop d'ull a l'article de Martí de Riquer sobre l'art militar al *Tirant lo Blanc* –que consta a la bibliografia–, car allà s'ensenya que un autor que Martorell coneixia força bé, com és Francesc Eiximenis, ja havia explicat a bastament com se sol combatre en mar.

A la darrera part del llibre –al volum segon- es dona per fet que el que fins ara s'havia insinuat s'ha imposat com a veritat provada: quan Martorell es pregunta al c. 354 pel destí del llinatge de Roca Salada, Soler respon: «El lector sap perfectament a quin llinatge es refereix l'escriptor: la noble casa dels Vilaragut» (II: 814). I posats a demostrar definitivament que la València de 1460, quan es comença a escriure el *Tirant*, entenia que Jaume de Vilaragut era directament assenyalat en el protagonista de la ficció, Soler emprèn la revelació de la identitat començant pel mateix nom. Es parteix de la idea que Jacme de Vilaragut en la defensa dels seus drets sobre els feus que posseïa es comportava amb els seus súbdits de manera iniqua i agressiva, fins al punt de merèixer el qualificatiu de tirant. Si a això hi afegim que la principal d'aquestes possessions era Albaida, que en àrab vol dir 'la blanca', ja tindrem mig camí recorregut per tal d'unir el Tirant lo Blanc amb el tirant d'Albaida. «D'Albaida la Blanca a Tirant lo Blanc solament resta una passa» (II: 769). No

cal dir que l'únic que avala aquesta consideració és l'opinió d'Abel Soler, sense cap document que pugui mínimament donar-hi suport, de manera que l'opinió de l'assagista es converteix en l'únic garant de les seves afirmacions, mentre tota la documentació que hauria de confirmar el que diu el llibre... prové del mateix llibre. Es fa difícil no recordar Fustel de Coulanges i el seu «donnez-moi un texte».

Així i tot, com és lògic, no en té prou, i li cal garantir la relació entre «blanc» i ja que no Vilaragut, sí «Jaume», atès que Tirant al nord d'Àfrica confessa que el seu dret nom és Blanc, i a aquestes alçades del llibre ja comença a ser obvi que Blanc ha de voler dir Jaume. I juganer i ufanós, proposa una endevinalla: «De quin color és el cavall blanc de Sant Jaume?» (II: 770). Aparatosa provocació que és la porta que dona pas a una evidència: que blanc vol dir inconfusiblement Jaume, la demostració rodona de la qual la proporciona l'*Espill* de Jaume Roig. Allà, en efecte, en parlar de l'autoria es llegeix que «blanc e vermell/ és lo nom d'ell», interpretat resoltament com a Jaume (blanc) Roig (vermell).

S'esdevé, però, que abans hi ha dos versos que, referint-se a l'autor, diuen: «subplantador / e lluytador», els quals, com ha explicat amb tot luxe de detalls Antònia Carré, volen dir justament Jaume.

El *Tirant* és un llibre corrosiu en molts aspectes, el més vistent de tots potser sigui el tractament de la casa imperial de Constantinoble, començant per l'emperadriu i acabant amb el negre Lauseta, com l'escenari d'una comèdia d'embolics. És temptador, i versemblant –per què no?– que Martorell hagués recorregut a històries més o menys entremaliades que corrien per València. Antoni Ferrando ha escrit un bon article sobre això que ho fa perfectament creïble. I per això, entre d'altres, a més de «Diafebus de Montalt que resulta ser la rèplica literària del donzell Ponç de Monpalau» (II: 720), amb la conseqüència que posa en risc tot el llibre, car en atribuir-li el paper d'informador sobre Tirant el fa informador sobre Vilaragut, de manera que «l'informador sobre el setge de Rodes i un altres aspectes del món oriental no hauria sigut el corsari Vilaragut, sinó el fidel servidor d'aquest», Ponç de Montpalau (II: 732), el nom del qual transformat en Muntalt a la novel·la, transparentava la «sorna soterrada de Joanob», perquè deuria ser ambiciós i volia «muntar alb» (II: 738). Vist així, seria una mena de responsable, amb les seves històries del corsari Vilaragut de l'autèntic *Ur-Tirant* car Vilaragut seria personatge de ficció per haver estat abans protagonista de les narracions de Montpalau. I per completar el paisatge cal trobar una Viuda Reposada, un negre Lauseta i una jove Carmesina.

Seguint el sistema emprat al llarg del llibre, hom documenta a la seva manera esclaus negres en la família del corsari Vilaragut –Galvany, esclau del seu oncle Berenguer, «segurament un negre», a qui acaba acostant –«presumiblement assimilable» a Lauseta; un altre, Lançalot, del seu sogre (II: 755-758)– i tracta de reblar la troballa relacionant el joc de miralls que proposa la Viuda a Tirant per contemplar l'entremès de Lauseta amb Carmesina, amb el poema *Quan vei la lauseta mover/ de joi sas alas contra l rai*, «no debades en aquesta peça lírica es fa menció d'un joc d'amor relacionat amb els

espills i Martorell, en efecte, introdueix un joc d'espills que té per escenari l'hort i per protagonista el negre Lausetà» (II. 753). Josep Pujol ha explicat que el nom podria derivar-se d'una *razo* d'aquest poema, que interpreta Lausetà i Rai com a persones. Ara, al poema de Bernart de Ventadorn, de jocs d'espills no n'hi ha cap: l'únic *miralb* que s'esmenta designa els ulls de la dama en els quals es nega, com Narcís, el trobador. Quant a l'anècdota en si, abans de decidir que amb els esclaus negres –pura probabilitat, com s'ha vist- de la família Vilaragut i adlàters ja era suficient, potser hauria calgut tenir en compte un parell de narracions de Masuccio Salernitano, el narrador de cort d'Alfons el Magnànim.

La Viuda Reposada és identificada amb Joana de Centelles, sogra des del 1448 de Jaume de Vilaragut, i en seria prova sòlida l'aparició del mot «centilla» en paràgrafs on Tirant o Carmesina es refereixen a la Viuda (II: 743). És tan gran la seguretat que l'historiador Soler sosté sobre aquesta correspondència que abans d'abordar-la posa en alerta el seu lector, i escriu, barrejant novel·la i realitat: «Canvia d'actitud Carmesina quan s'enfronta amb la viuda Centelles, i li diu indignada» (II: 690). El que li diu pertany al c. 235. I qui escolta és la Viuda Reposada.

I Carmesina, princesa hereva del tron de Bizanci, noia atractiva i desperta, troba un alter ego en una esclava ucraïnesa, de suposada i espectacular bellesa, la qual, propietat del corsari, rep en el seu testament, on és tractada com a «criada nostra», que implica ser «lliberta», una deferència que crida l'atenció. D'on convé deduir que tenia, a la vista de tothom, una amistat particular amb el seu amo, que la passejava per tot València. Tant és així que Soler suposa fins i tot que altres noies que reberen el nom de Carmesina ho devien a ella, com les filles dels governadors de València i de Catalunya. Més encara, hom es pregunta si Carmesina de Requesens, filla de Galceran, va ser «apadrinada pel seu oncle [Jacme de Vilaragut] i la seua Carmesina», i es respon poques línies després que «un progenitor com Galceran, que estimava com un germà el pirata Vilaragut, és lògic que elegira la donzella Carmesina per padrina de bateig d'una de les seues filles» (II: 700). I com que el comte de Cocentaina, Joan Roís de Corella, va tenir un filla bastarda de nom Elionor-Carmesina, Soler repeteix l'operació, adduint que el segon nom era reservat a la padrina, i no solament suposa que corsari i esclava van ser «hostatjats i honorats pel comte Ximèn [Peris] i pel pare de la criatura, el governador Joan Roís [de Corella i Llançol de Romaní]», sinó que es pregunta «¿quins millors i més nobles padrins podria tenir aquella criatura que el noble baró de Vilaragut i la seua Carmesina?» (II: 705). I hom es demana d'on deuria provenir la noblesa de l'esclava Carmesina, a qui Jacme de Vilaragut deixa 3000 sous «per a son matrimoni, ab condició que aquell faça ab e de consell de la dita noble [aquesta sí] molt cara muller nostra» (II: 873).

Tot aquest conjunt d'històries, anècdotes, aventures, proeses i dissorts convencen Soler que obliguen a llegir de nou: «Sols cal rellegir la novel·la, *sabent el que sabem...*»(II: 689), amb especial atenció al moment en què Tirant veu per primera vegada Carmesina i els seus ulls queden «apersonats en poder de persona lliberta», com lliberta sembla que era la Carmesina antiga esclava. A la qual cosa caldria afegir que Carmesina algun cop es qualifica de «serventa» de Tirant, que ens emmena a

entendre com un calc de la relació entre Vilaragut i la tàrtara o ucraïnesa (II: 690-691). El que ara sabem i no sabíem, doncs, és el que Soler ha escrit al llibre. Ara bé, com que mai no hi hem trobar una demostració fefaent i fidedigna acompanyada per un document que confirmi les intuïcions originals, hom es veu obligat a tornar a la casella de sortida, ja formulada per Riquer, qui, després de destacar diversos jocs entre la ficció i la València del temps de Martorell, conclou que moltes altres concomitàncies són possibles, i a les quals nosaltres tenim un difícil o un impossible accés.

I tanmateix... tanmateix és probable que molts d'aquests detalls que subratlla Abel Soler, criada inclosa, afluïssin al tinter de Joanot Martorell. Per què no? Però aleshores n'hi hauria hagut prou de fer un amable suggeriment en uns quants folis, i com a molt tres o quatre notes.